

<https://>

УДК 323.1(477):159.923.2(=161.2)

Юлія Половинчак,

доктор наук із соціальних комунікацій,
керівник Національної юридичної бібліотеки,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: polovynchak.j@nas.gov.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4903-5434>

Наталія Кушакова-Костицька,

доктор юридичних наук,
професор кафедри філософії права та юридичної логіки,
Національна академія внутрішніх справ
Солом'янська пл., 1, Київ, 03035, Україна
e-mail: naiau.kiev.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1116-4751>

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В ІНФОРМАЦІЙНУ ДОБУ: ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ВИМІРІ ПРОБЛЕМИ

У статті розглядаються ключові напрями сучасного осмислення українськими науковцями та публічними інтелектуалами питання формування, переживання та еволюції національної ідентичності. Наголошено на діалектичному зв'язку цих рефлексій із російсько-українською війною. Підкреслено, що, з одного боку, саме агресія і загроженість української ідентичності прискорюють та поглиблюють її переживання, а з другого – саме ідентичнісні практики українців є важливою ідеологічною складовою спротиву. Серед таких практик виділено національні саморефлексії та активізацію позиціонування в глобальному інформаційному просторі. Як наукове підґрунтя ідентичнісних рефлексій охарактеризовано сучасні теорії глокалізації, постколоніалізму та деколонізації, а також особливості їх застосування до українських досліджень. Авторами прослідковано розвиток наукового вивчення проблеми національної ідентичності в її еволюції, окреслено актуальні напрями досліджень, визначені реаліями війни і суспільним запитом на світоглядну протидію агресору.

Ключові слова: ідентичність, публічні інтелектуали, постколоніальність, деколонізація.

Формування, переживання та трансформації національної ідентичності належать сьогодні до ключових питань як національного розвитку в практичній площині, так і до найактуальніших напрямів осмислення в теоретичній. Ця обставина зумовлена очевидним зв'язком нинішньої війни за незалежність з екзистенційним питанням української тожсамості. З огляду на риторику російських виступів (політиків чи медійників, які транслюють офіційну позицію РФ з «українського питання» та про його «остаточне вирішення», заяви робились як до, так і під час повномасштабної війни), ключовим в їх ставленні до України і українців є заперечення культурної та політичної окремішності, практичним наслідком чого мала б стати асиміляція українців як частини «руського» народу, або, як альтернатива – фізичне знищення. Офіційне і публічне окреслення завдання з «остаточного вирішення українського питання» для російського політикуму і суспільства (особливості риторики росіян дають змогу дійти висновку про схвалення, або принаймні толерування ними офіційної позиції та пов'язаних із ними планів) як геноцидального поки не отримало юридичної оцінки на міжнародному рівні, проте підтверджується низкою досліджень. На це вказує канадський науковець Денніс Солтис (Dennis Soltys) у статті для вашингтонського дослідницького центру «Atlantic Council»: «Українці настільки демонізовані та дегуманізовані, що багато пересічних росіян уже не ставлять під сумнів необхідність знищення української держави та знищення української національної ідентичності» [1]. Існує ціла низка досліджень як українських [2], так і зарубіжних [3, 4], що фіксують відповідну риторику, продуковану на замовлення і під контролем уряду РФ та підтверджують висновок: саме ця риторика є «основою для заперечення існування України як держави, національної групи та культури», а також «заперечення існування української ідентичності». Процитована дослідниця – укладачка онлайн-архіву російських заяв Клара Апт (Clara Apt) – апелює, серед іншого, до поняття «культурного геноциду», яке визначає як «умисне знищення ідентичності групи навіть за відсутності масових вбивств» [3]. Власне, ці та інші аналітичні звіти і записки, окремі статті свідчать про те, що експертне і наукове, нехай і попереднє, публіцистичне осмислення ідентичнісної складової нинішньої війни ведеться активно, так само активно напрацьовується джерельна база для подальших досліджень.

Водночас надзвичайно актуальним залишається питання впливу геноцидальної війни буквально «в прямому ефірі» на світоглядні зрушення в українському суспільстві. Без сумніву, важливим є наукове і публіцистичне осмислення «по гарячих слідах» цих процесів українськими

науковцями і публічними інтелектуалами. Неодноразове наголошення в цьому тексті важливості публіцистики, тобто матеріалів, створених науковцями, діячами культури, впливовими журналістами, що зосереджуються на аналітичному або й науковому осмисленні, проте не виключають авторської суб'єктивності, орієнтовані не лише на наукову спільноту, а й на широкий загал, пов'язане як з оперативністю інтелектуальної реакції «тут і зараз», що дає змогу суспільству раціоналізувати та усвідомлювати глобальні події і свою реакцію на них, так і з важливістю цих текстів як майбутньої джерельної бази, особистісно-публічних джерел, а також з їх впливом на формування українського національного, колективного сприйняття подій війни.

У цьому контексті є сенс звернутися до діяльності публічних інтелектуалів, про яких одна з авторок статті раніше вже писала, визначаючи їх як фахівців, що працюють для продукування та поширення якісної інформації та суспільних рефлексій, їх популяризації і удоступнення. Завдання публічних інтелектуалів – створювати адекватний та фаховий порядок денний для суспільного осмислення та бути альтернативою якісних оцінок і поглядів у випадку запиту. Їх рефлексії присутні як у науковій періодиці, так і в ЗМІ; досить часто трибуною для українських інтелектуалів стають західні видання, що показує, серед іншого, запит західного суспільства та осмислення нинішніх процесів, а також – соціальних медіа. Останні, хоч і відзначаються нижчим рівнем збереженості інформації, її авторитетності у фахових колах, водночас сприяють її різновекторному поширенню та обговоренню, що є надзвичайно важливим аспектом на сучасному етапі.

Ключові ознаки публічного інтелектуала – професійна компетентність, науковий світогляд і принцип осмислення та подачі інформації, нехай і в спрощеному вигляді; соціальний капітал [від упізнаваності до включеності в горизонтальні мережі (групи, форуми) науковців, культурних діячів, творча і професійна взаємодія в спільноті, репутаційні зв'язки]. Саме ці характеристики роблять їх рефлексії на тему української війни та її глобальних вимірів, зокрема – постколоніальності і неокolonіалізму та фантомної імперськості; перерозподілу глобальних впливів та ін. і пов'язані з ними тектонічні зрушення у світобаченні і світосприйнятті, так само як і консервативний спротив цим зрушенням – темою настільки ж нагальною, настільки й цікавою в сьогоденнішому інтелектуальному просторі [5].

Важливість суспільного обговорення ідентичнісних та світоглядних зрушень – від наукових досліджень до дискусій із залученням широкого загалу і знову до фіксації результатів цих дискусій вже на новому рівні

наукових узагальнень – є беззаперечною. Одним з аспектів такого обговорення є трансляція українського погляду – наукового та суспільного – для іноземної аудиторії. Російська агресія спричинила істотні зрушення у сприйнятті українського та українськості не лише в національному вимірі, вона також гостро актуалізувала питання: якими мають бути українські студії за кордоном?

По суті, той факт, що це питання глобально постає лише в контексті повномасштабної і геноцидальної війни демонструє глибоку проблематичність західної славістики, вибудованої практично тільки через російську імперську оптику. Показовим у цьому контексті є публіцистичний матеріал з опитуванням професорів-славістів щодо характеристик і перспектив цього наукового напрямку – очевидної актуальності набуває російська історія імперіалізму, зокрема й помітна асиметрія уваги за рахунок колонізованих націй, регіонів і груп, з одного боку, і потрапляння травм, спричинених російським імперіалізмом і колоніалізмом в академічну «сліпу пляму» – з іншого [6].

Ці помітні, але аж ніяк не масові тенденції (слід зважати на академічну інерцію, неоднозначність сприйняття дослідниками підкорених Росією європейських народів як колоній, незацікавленість західних русистів у втраті наукових позицій за рахунок нових напрямів досліджень та низку інших аспектів) все ж відкривають перспективи для перезавантаження досліджень з історії та культури народів Східної Європи в руслі їхньої деімперіалізації та відмови від російськоцентричності. Ідеться про їх суб'єктність у широкому академічному і публічному дискурсі; вироблення адекватного наукового словника (включно з відмовою від абсолютизації російських джерел) та методології, загального включення до поля продукування знання колонізованих націй, регіонів і груп. Отже, для українських науковців та науковців-україністів це можливість просування українських студій та україноцентричної тематики.

Тож наукове і публіцистичне осмислення та широке обговорення світоглядних зрушень має значення як для внутрішньоукраїнських процесів, так і для позиціонування в глобальному просторі. Сучасна ситуація в обох випадках є надзвичайно плідною – від хвилі інтересу та підтримки за межами України, до гострого, межового сприйняття загроженої нації в переломні моменти націєтворення і національної історії, що є сенс його фіксувати та осмислювати, напрацьовувати попередні висновки і узагальнення, які з часом ляжуть в основу подальших досліджень із застосуванням як текстологічного аналізу, так і даних соціології. Ця стаття не претендує на вичерпність чи універсальність таких висновків, її завдання – радше

означити основні напрями і питання для наукового осмислення, актуалізовані війною.

Одним із таких питань, до яких активно вдаються інтелектуали у своїх рефлексіях як для українських читачів, так і відповідаючи на інформаційний запит західної аудиторії – це вибір дієвого наукового інструментарію. Нині маємо чимало прикладів, коли українські рефлексії як внутрішні, так і зовнішні, звертаються до постколоніальних студій – саме цей концептуальний підхід забезпечує досить дієві, хоч і не універсальні пояснювальні схеми для роботи з ідентичнісним та світоглядним аспектом нинішньої війни. Загалом для українського наукового знання на сучасному етапі постколоніальні студії не є ані новим, ані вичерпним підходом.

Утім, донедавна головним фокусом для цього напрямку були тексти, як правило, української літератури доби незалежності. Прикладом цієї тенденції може слугувати стаття літературознавиці Т. Гундорової (2015), у якій знакові українські тексти осмислення радянського минулого і його травми (романи М. Матіос та О. Забужко) розглядаються як складова «постколоніального читання на Сході Європи» [7]. Новий етап, а саме вихід постколоніальної теорії як інструменту суспільного осмислення, зростання кількості не лише наукових, а й науково-популярних текстів та ряду знакових перевидань, що чітко окреслює інтелектуальний запит, припадає на початок 2020-х років. Показовим у цьому контексті є популярна книга літературознавиці В. Агеєвої «За лаштунками імперії», представляючи яку О. Забужко наголошує на «стратегіях конструювання спільнот і різничування «своїх» і «чужих», а філософ Т. Лютий підкреслює: «Віра Агеєва говорить не про абстрактні фігури Іншого чи Чужого. Йдеться про лінію демаркації, що дає змогу усвідомити екзистенційні чинники існування носіїв української культури» [8, с. 5–8]. Тож можна стверджувати, що в українській культурній емансипації концепт постколоніальності стає пояснювальною схемою не лише для наукових досліджень, а й у широкому суспільному обговоренні, ініційованому публічними інтелектуалами. На підтвердження цього, поряд із згаданою науково-популярною книгою В. Агеєвої, наведемо також тези літературознавця Р. Семківа, який у низці публічних лекцій, розглядаючи культурні стосунки колонії та метрополії, послуговується паралеллю «Чотири Гоголі ірландської літератури» коли йдеться про англійських авторів-ірландців світового рівня [9]. Згадуючи В. Агеєву та Р. Семківа в контексті розмови про публічних інтелектуалів, є сенс наголосити на тому, що вони є співавторами і ведучими популярного та успішного ютуб-каналу «Шалені автор(к)и» – серії відеоблогів про культуру, гендер та ідентичність.

Досить симптоматичним видається також свого роду «бум перевидань» у 2023 р. класичних для постколоніальних студій та їх українського аспекту праць: Е. Томпсон «Трубадури імперії. Російська література і колоніалізм», М. Шкандрія «В обіймах імперії. Російська і українська література новітньої доби», а також анонсованого видавництвом «Komubook» на 2024 р. засадничого тексту Е. Саїда «Орієнталізм» – усі вони свого часу видавались українською мовою, але через невеликі накладки та помітне зростання інтересу до теми впродовж останнього десятиліття запит на перевидання став помітним культурним явищем.

Водночас доводиться визнати, що в інших царинах гуманітаристики, зокрема в політології, дієвість інструментарію постколоніальних студій щодо українських ідентичнісних процесів визнавалась або обмеженою, або ж і відкидалася. Наукове осмислення цих процесів припадає на початок 2000-х років, коли з'ясовувались особливості розширення постколоніальних студій на Схід Європи. Т. Гундорова в згаданій раніше статті робить короткий огляд цих дискусій, подає різноманіття поглядів – від думки про доцільність поширення поняття «постколоніальний» і всього, що з цим пов'язане, – до регіону, який колись перебував під владою Росії і Радянського Союзу та аргументів про непевність щодо застосування теорії постколоніалізму до української ситуації [7].

Серед найпомітніших авторів треба назвати М. Рябчука з низкою праць та його контраверсійною (наразі досить обговорюваною) тезою про «креольську ідентичність» (поч. 2000-х) для дослідження свідомості певної частини українських громадян у постколоніальній ситуації [10, с. 129]. Етапною серед його праць можна вважати статтю «Біла шкіра, чорна мова» (2021), назва якої є алюзією до класичної праці Ф. Фанона «Чорна шкіра, білі маски» (1952). Головною метою статті, а точніше – англійською доповіді на конференції в Празі, було «перевірити застосовність психоаналітичного методу Франца Фанона до вивчення українського колоніального досвіду та подібних квазіколоніальних ситуацій, у яких відмінності між колонізаторами й колонізованими не мали расового характеру» [11]. Статтю неодноразово передруковували, вона спровокувала інтелектуальні дискусії про природу російського імперіалізму та українського колоніального статусу.

Утім, досить поширеною була і критична позиція щодо застосування постколоніальної теорії до українських реалій, причому не лише в контексті засторог, що ця теорія, розроблена з огляду на досвід головним чином західних імперій та їх стосунків із народами Африки, Азії, Латинської Америки, не працює вповні на «кейсах» внутрішніх колоній, зокрема

й українському – власне, недоцільність прямого перенесення і отождивлення колоніальних досвідів у їх множинності мало ким ставиться під сумнів. Ідеться також і про достатньо поширену в західній русистичі пряму підтримку російського нарративу, що її, наприклад, просував (стаття 2015 р.) британський політолог з Кентського університету Річард Саква (Richard Sakwa), який зводить застосування постколоніалізму на теренах колишньої Російської імперії та СРСР до «ще одного виду зброї в арсеналі східноєвропейських націоналістів», що «по суті надає теоретичної респектабельності традиційній русофобії» [12]. Очевидно, що розгортання російської війни в повномасштабний формат у 2022 р. істотно вплинуло на сприйняття як внутрішнє в українському суспільстві, так і за його межами, а постколоніальність та деколонізація стали помітною складовою не лише наукового, а й суспільного дискурсу.

З огляду на заявлену в назві цієї статті еволюцію наукових поглядів на національне та ідентичність в українській гуманітаристичі, варто наголосити на принциповому розмежуванні – як на практиці, так і в широкому суспільному осмисленні – відмінностей між антиколоніальним, постколоніальним та деколонізаційним дискурсами та їх тягlosti в українському інтелектуальному просторі і часі. Саме в «просторі і часі» розглядати зазначену тріаду виключно з погляду хронології не вдається, оскільки ці концепції включають (і то головним чином) швидше специфіку впливів, політик та ієрархій, аніж етапність колоніального минулого.

Отже, **антиколоніальний дискурс** є таким, що зосереджується на опорі колоніалізму, поборюванні імперської політики, він є початковим у цих процесах. Показовим видається й те, що, досліджуючи характеристики сучасного українського соціокультурного простору (монографія 2021 р.), один з її авторів В. Попик присвячує чимало місця аналізу поглядів І. Дзюби, викладених у його праці «Інтернаціоналізм чи русифікація». Актуальність цього тексту для сучасних дослідників, очевидно, полягає в його знаковості для антиколоніального (поза використанням цього означення) спрямування українського дисидентського руху [13, с. 85–86].

Водночас інерційний антиколоніальний дискурс, тобто той антиімперський пафос, що закономірно зберігається і після офіційного проголошення незалежності, тяжіє до буквального, прямого протиставлення імперському, що далеко не завжди є дієвим. В українському суспільному дискурсі його прояви й донині (щоправда, тут маємо низхідну динаміку – зменшення поширеності таких явищ) можна помітити в буквальному «перевертанні» міфів, коли «імперським облудним» протиставляються національні правдиві. Попри (і завдяки) їх очевидній простоті і навіть

наївності, популярність таких інтеракцій все ще зберігається. Скажімо, прикладом може слугувати обговорення (і то на рівні вищих органів влади України) питання доцільності перейменування Росії на Московію (виклад основних заяв навколо ініціативи див. [14]; показовим також є обговорення цього питання співавторами Вікіпедії [15]).

Серйознішими і перспективнішими питаннями, без сумніву, є численні приклади імперського культурного привласнення в українській історії та сучасні зусилля з осмислення та наступного повернення апропрійованих постатей чи елементів культури. Фіксуємо нині в українському, та й у глобальному інформаційному просторі цілу низку публікацій різного рівня, від фахових до відверто аматорських, що піднімають тему культурної апропріації російського імперського, радянського і навіть сучасного періоду. Звернемося до досить обговорюваного і почасти успішного питання – повернення «українського авангарду». З одного боку, трансльований і багато де усталений концепт «російського авангарду» дійсно поглинає значний пласт українських тем, елементів, умисно замовчує український слід у біографіях митців та український вплив на їхню творчість. Водночас важливо наголошувати, що в цій ситуації плумачити Казимира Малевича чи Союзу Делоне (буквально «перевертаючи» російську тактику) як виключно українських художників поза іншими (етнічними, географічними, мистецькими) аспектами їхнього життя і творчості – справа не надто вдячна, тут доцільніше говорити про «художників, які мали складні ідентичності, але належать, принаймні частково, до українського авангарду» [16, с. 36], наголошувати на увазі до «коріння та ідентичності» [17, с. 17]. Тобто пряме антиколоніальне заперечення далеко не завжди є дієвим, зокрема через складнощі та часто неоднозначності національних та культурних процесів, що мали місце на теренах України.

Через складність та запутаність культурних зв'язків та ієрархій панівних і підкорених народів досить добре дає собі раду саме поняття **постколоніальності**, тож адаптація його до українських реалій та активне використання для їх дослідження і опису, у тому числі й для іноземних аудиторій є, на нашу думку, оптимальною стратегією в соціокультурних рефлексіях. Дослідження українського культурного простору, світоглядних особливостей соціуму, поведінкових моделей має враховувати впливи імперської політики впродовж століть та їх характеристики, що формуються внаслідок цього.

Тут варто звернутися до переліку прийомів культурного колоніалізму, що їх наводить, наприклад, австрійський культуролог і літературознавець М. Павлишин. Це привласнення максимальної вартості метрополітальному,

меншої вартості – колоніальному (мові, мистецтву, «цивілізації») в ієрархії культурних вартостей; привласнення метрополією того, що високо цінується на «світовій» шкалі культурних вартостей (установи, таланти, музейні цінності, історичні міти про давність і первинність); створення опозицій «універсальне / місцеве», «загальнолюдське / партикулярне, зокрема – етнографічне», «модерне, прогресивне, динамічне, перспективне / відстале, учорашнє, поза історичне», «ефективне, відповідальне / дитяче, нездатне до самоуправління» (перше поняття в кожній парі є атрибутом метрополії, а друге належить колонії). Надзвичайно важливим видається його висновок про те, що культурний колоніалізм, що послуговується системою відповідних мітів і реалізується в законодавстві, діях державного апарату, освіті і науці (зокрема, історіографії), у популярній і високій культурі, притаманній культурі колонізованого не менше, ніж культурі колонізатора [18]. Є сенс також враховувати щодо українських реалій не лише ті впливи, що змінили соціокультурний ландшафт, а й і ті, що не припиняються з проголошенням раніше підкореним народом незалежності, часто така реколонізація попри (чи завдяки) її «м'якому» характеру навіть посилює вплив ексметрополій на екскolonії відповідно.

Тож теорія постколоніальності пропонує працювати з наслідками колоніального впливу, що можуть ставати новими та незворотними, або принаймні тривалими характеристиками культурного і політичного простору екскolonій – не просто заперечувати колоніальний статус, а давати собі раду із його наслідками – на рівні спільноти, і найперше через наукове осмислення та суспільне обговорення.

У цьому контексті доречно буде згадати, що постколоніальна теорія, попри широке застосування її інструментарію, має цілу низку обмежень і критичних засторог – як саме науковий підхід, так і в спробах застосування її до пострадянського простору. І це логічно, оскільки ані про Російську імперію, ані тим більше СРСР, як і про поневолені ними народи, не годиться говорити як про класичні метрополії і колонії. Загалом у сучасному українському інформаційному просторі останнім часом не бракує публіцистики з приводу особливостей російського імперіалізму, цей концепт, схоже, став основною пояснювальною схемою для російської агресії. Що ж до наукового осмислення феномену – окрім деяких праць, що потребують подальших узагальнень, а також включення у ширший контекст, напрацювання в цій галузі очевидно недостатні [див. збірку статей за редакцією історика, професора Ратгерського університету (США) Т. Гунчака «Російський імперіалізм від Івана Великого до Революції», перше видання якої побачило світ ще у 1974 р., а в Україні – у 2010 р.; монографію амери-

канського політолога О. Мотиля «Підсумки імперій», де він ще у 2001 р. аналізує перспективи відродження Росії як імперії та можливі геополітичні наслідки цього процесу; аналіз національної політики у сталінському СРСР як імперської у монографії Т. Мартина «Імперія національного вирівнювання» (2001)].

Треба також враховувати, що початок ХХІ ст. так само визначив межі для дослідження національної ідентичності через концепт глокалізації – гібридність терміну вказує на поєднання і взаємовпливи глобально-інтегративних процесів та попри деякі прогнози про «розмивання» локальних характеристик, тенденцію до посилення значення національних інтересів, зокрема й культурних, світоглядних преференцій, про що свого часу М. Кастельє висловлювався як про виникнення потужного опору, який ґрунтується на відчутті того, що розвиток ставить під загрозу культурну ідентичність [19, с. 149]. Складність проблематики, на що свого часу наголошували автори цієї статті, цілком підтверджує різновекторність та взаємопов'язаність впливів.

Н. Кушакова-Костицька, зокрема, досить детально зупиняється на питаннях збереження національної ідентичності на противагу неминучій уніфікації віртуального простору, розширення використання англійської мови як міжнародної, появи певних соціально-культурологічних позанаціональних тенденцій, скажімо, у формуванні так званої масової культури, що зрештою проявляються в змінах ментальності, що формується на поєднанні західної культурної основи з локальними особливостями [20, с. 149].

Ю. Половинчак, зі свого боку, наголошувала, що українське суспільство перебуває в процесі пострадянського переходу, ускладненого як усе ще сильними інформаційними, а, значить, світоглядними впливами російського проекту з його претензіями на наднаціональний і навіть універсальний характер, так і глобалізаційними чинниками [21, с. 5]. Із цього вона дійшла висновку (станом на 2019 р.) про важливість для постколоніальних і посттоталітарних суспільств культурного будівництва на всіх рівнях – від створення умов для рефлексій інтелектуалів до визначення і вибудовування за певними ціннісними орієнтирами галузей, де стандарти задаються державою (освіта, зокрема), до вибудовування повноцінної інфраструктури функціонування культури [21, с. 41].

Проте загалом запит на дослідження глобальних впливів новітньої доби в контексті постколоніальності та неоімперських політик Росії все ще залишається актуальним. Знаковою працею в цій царині вважаємо дослідження українського антрополога Р. Кіся [22], який вивчає український

соціокультурний простір як з точки зору інформатизації та глобалізації, так і зважаючи на «креолізацію та маргіналізацію» його учасників. Водночас дослідження, що завершується поглядом на глобальне «у помаранчевім локусі Майдану», очевидно, потребує подальших напрацювань науковців. Особливо зважаючи на революційний (станом на 2005 р.) заклик автора до «деколонізації свідомості», що насамперед потребує «деколонізації самого урбаністичного середовища» [22, с. 263]. Цей заклик, власне, через майже два десятиліття реалізовується як складова сучасних культурних політик на різних рівнях.

Саме до процесу деколонізації як «головного виклику для вітчизняної культури з часу ескалації російської війни проти України» [23] наразі активно звертаються українські культурні та громадські діячі. Водночас із процесами деколонізації важливо окремо визначати як явище та працювати також із деколоніальною думкою. **Деколонізація** саме в значенні одного з напрямів сучасних постколоніальних студій видається дуже плідним науковим підходом, оскільки опонує західному погляду на модерність та постмодерність як імперським, «визначає становище між модерністю та колоніальністю через їхнє переборення», звертається до розмаїтих проявлень, що впливають із глобально-локальних історій, переплетених з імперською історією» [7].

Висновки. Отже, осмислення проблематики становлення, переживання та трансформацій національної ідентичності треба розглядати у двох взаємопов'язаних площинах: це, з одного боку, царина наукових досліджень, напрацювання у яких за останні три десятиліття еволюціонували від антиколоніального за своєю природою, навіть якщо не визначалися через цей термін, дискурсу, до постколоніальних студій і деколонізаційною оптикою як їх складовою. Важливим елементом стали дослідження національного і глобального в рамках глокалізаційних теорій. З другого боку, впродовж останніх десятиліть активно розвивається обговорення ідентичнісних процесів у публіцистичній площині.

Погляди на українську ідентичність та науковий інструментарій для їх узагальнень є явищем складним і досить динамічним, особливо в суспільному вимірі останнього часу. Аналіз сформованого наукового підґрунтя для досліджень водночас дає змогу позначити ті напрями і питання, що потребують подальшого осмислення. До них відносимо формування українського погляду на природу російського імперіалізму; дослідження впливу концепту постправди на постімперське позиціонування; наголошення множинності колоніальних досвідів і методологій та позиціонування українського досвіду. Надзвичайно цікавим об'єктом

бути осмислення українцями імперського досвіду як свого, принаймні частково. Дискусії про роль і місце українців у російській та радянській імперіях видаються перспективною темою для наукового та суспільного усвідомлення проблеми, водночас із дискусіями про українську культурну спадщину цих періодів та її прийняття або відкидання як складової національної.

Список бібліографічних посилань

1. Soltys D. Putin's peace ploy is a ruse to rearm. *Atlantic Council*. November 22, 2022. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/putins-peace-ploy-is-a-ruse-to-rearm/>

2. Геноцидна риторика російського режиму. *Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки*. URL: <https://spravdi.gov.ua/wp-content/uploads/2023/11/genocide.pdf>

3. Apt C. Russia's Eliminationist Rhetoric Against Ukraine: A Collection Just Security. URL: <https://www.justsecurity.org/81789/russias-eliminationist-rhetoric-against-ukraine-a-collection/>

4. An Independent Legal Analysis of the Russian Federation's Breaches of the Genocide Convention in Ukraine and the Duty to Prevent. *The New Lines Institute*. URL: <https://newlinesinstitute.org/wp-content/uploads/English-Report-2.pdf>

5. Половинчак Ю. Феномен публічних інтелектуалів та їх роль у осмисленні викликів воєнного часу. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовт. 2023 р.). Київ, 2023. С. 396–398.

6. Prince T. Moscow's Invasion Of Ukraine Triggers «Soul-Searching» At Western Universities As Scholars Rethink Russian Studies. *Radio Free Europe*. January 01, 2023. URL: <https://www.rferl.org/a/russia-war-ukraine-western-academia/32201630.html>

7. Гундорова Т. Постколоніальний роман генераційної травми та постколоніальне читання на Сході Європи. *Постколоніалізм. Генерації. Культура*. Київ : Лауріс, 2015. С.16–46.

8. Агеєва В. За лаштунками імперії. Київ : Віхола, 2021. 360 с.

9. Семків Р. Гоголь як експансія. *Пригоди української літератури*. Київ : Темпора, 2023. С. 85–88.

10. Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націєтворення. Київ : Критика, 2000. 303 с.

11. Рябчук М. Біла шкіра, чорна мова. *Універсум*. 2021. № 1–2. С. 15–20.
12. Саква Р. Україна і постколоніальний стан. *Незалежний культурологічний часопис <І>*. 2015. URL: https://www.ji-magazine.lviv.ua/2015/Sakva_Ukraina_i_postkolonial_stan.htm
13. Формування цілісного соціокультурного простору України як складова консолідаційних національних стратегій : монографія / відп. ред. О. С. Онищенко. Київ, 2022. 224 с.
14. Чому Кремль так розлютила українська пропозиція перейменувати Росію на Московію? *Радіо Свобода*. 21 берез. 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-petytsiya-rosia-moskovia-pereyменування/32326453.html>
15. Вікіпедія: Перейменування статей. Московське царство – Російське царство. URL: <http://surl.li/qialx>
16. Горобчук Б.-О. Культурна експансія. (Не)український авангард. 2023. С. 36–53.
17. Шкандрій М. Авангардне мистецтво в Україні, 1910–1930. Пам'ять, за яку варто боротися. Харків, 2023. 224 с.
18. Павлишин М. Постколоніальна критика і теорія. *Вперед*. 2009. URL: <https://vpered.wordpress.com/2009/10/08/pavlyshyn-postcolonial-criticism-and-theory/>
19. Кастельс М., Хіманен П. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель. Київ : Ваклер, 2006.
20. Кушакова-Костицька Н. В. Проблема збереження національної ідентичності в інформаційному суспільстві: українська перспектива. *Наук.-інформ. вісн. Івано-Франківського ун-ту права ім. Короля Данила Галицького*. 2013. № 8. С. 59–64.
21. Динаміка трансформацій уявлень про суспільний ідеал в українському суспільстві : аналіт. зап. / О. С. Онищенко, Ю. М. Половинчак [та ін.] ; відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ, 2019. 44 с.
22. Кісь Р. Глобальне – національне – локальне (соціальна антропологія культурного простору). Львів : Літопис, 2005. 300 с.
23. Деколонізація – головна тема української культурної політики. *Культура всього. Щотижневий подкаст Костянтина Дорошенка*. 24 квіт. 2023. URL: <https://www.pravda.com.ua/podcasts/5dd2899f869d4/2023/04/24/7399238>

References

1. Soltys, D. (2022, November 22). Putin's peace ploy is a ruse to rearm.

Atlantic Council. Retrieved from <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/putins-peace-ploy-is-a-ruse-to-learn/>

2. Henotsydná rytoryka rosiiskoho rezhymu [The genocidal rhetoric of the Russian regime]. (2023). *Tsentr stratehichnykh komunikatsii ta informatsiinoi bezpeky – Center for Strategic Communications and Information Security* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://spravdi.gov.ua/wp-content/uploads/2023/11/genocide.pdf>

3. Apt C. Russia's Eliminationist Rhetoric Against Ukraine: A Collection Just Security. Retrieved from <https://www.justsecurity.org/81789/russias-eliminationist-rhetoric-against-ukraine-a-collection/>

4. An Independent Legal Analysis of the Russian Federation's Breaches of the Genocide Convention in Ukraine and the Duty to Prevent. (2022). *The New Lines Institute*. Retrieved from <https://newlinesinstitute.org/wp-content/uploads/English-Report-2.pdf>

5. Polovynchak, Yu. (2023). Fenomen publichnykh intelektualiv ta yikh rol u osmyslenni vyklykiv voiennoho chasu [The phenomenon of public intellectuals and their role in understanding the challenges of wartime]. *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia. Aktualni pytannia zberezhenia ta innovatsiinoho rozvytku naukovykh bibliotek: materialy Mizhnar. nauk. konf. (Kyiv, 3-5 zhovt. 2023 r.) – Library. Science. Communication. Current issues of preservation and innovative development of scientific libraries: materials of the International of science conf. (Kyiv, October 3-5, 2023)*. (pp. 396-398). Kyiv [in Ukrainian].

6. Prince, T. (2023, January 01). Moscow's Invasion of Ukraine Triggers "Soul-Searching" At Western Universities as Scholars Rethink Russian Studies. *Radio Free Europe*. Retrieved from <https://www.rferl.org/a/russia-war-ukraine-western-academia/32201630.html>

7. Hundorova, T. (2015). Postkolonialnyi roman heneratsiinoi travmy ta postkolonialne chytannia na Skhodi Yevropy [Postcolonial novel of generational trauma and postcolonial reading in Eastern Europe]. *Postkolonializm. Heneratsii. Kultura – Postcolonialism. Generations. Culture*, pp. 16-46 [in Ukrainian].

8. Aheieva, V. (2021). Za lashtunkamy imperii [Behind the scenes of the empire]. Kyiv: Vikhola [in Ukrainian].

9. Semkiv, R. (2023). Hohol yak ekspansiia [Gogol as expansion]. *Pryhody ukraïnskoi literatury – Adventures of Ukrainian Literature*, pp. 85-88. Kyiv: Tempora [in Ukrainian].

10. Riabchuk, M. (2000). Vid Malorosii do Ukrainy: paradoksy zapizniloho natsiietvorennia [From Little Russia to Ukraine: Paradoxes of belated nation-building]. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].

11. Riabchuk, M. (2021). Bila shkira, chorna mova [White skin, black language]. *Universum – Universe, 1-2*, 15-20 [in Ukrainian].
12. Sakva, R. (2015). Ukraina i postkolonialnyi stan [Ukraine and the post-colonial state]. *Nezalezhnyi kulturolohichniy chasopys <I> – Independent cultural journal <Y>* [in Ukrainian]. Retrieved from https://www.ji-magazine.lviv.ua/2015/Sakva_Ukraina_i_postkolonial_stan.htm
13. Formuvannia tsilisnoho sotsiokulturnoho prostoru Ukrainy yak skladova konsolidatsiinykh natsionalnykh stratehii [Formation of a holistic socio-cultural space of Ukraine as a component of national consolidation strategies]. (2022). Kyiv [in Ukrainian].
14. Chomu Kreml tak rozliutyla ukrainska propozyziia pereimenuvaty Rosiiu na Moskoviiu? [Why was the Kremlin so enraged by the Ukrainian proposal to rename Russia to Muscovy?]. (2023). *Radio Svoboda – Radio Svoboda* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-petytsiya-rosia-moskovia-pereymenyvannya/32326453.html>
15. Vikipediia: Pereimenuvannia statei. Moskovske tsarstvo – Rosiiske tsarstvo [Wikipedia: Renaming articles. Moscow kingdom – Russian kingdom] [in Ukrainian]. Retrieved from <http://surl.li/qjalx>
16. Horobchuk, B.-O. (2023). Kulturna ekspansiia. (Ne)ukrainskyi avanhard [Cultural expansion. (Non)Ukrainian avant-garde]. (pp. 36-53) [in Ukrainian].
17. Shkandrii, M. (2023). Avanhardne mystetstvo v Ukraini, 1910-1930. Pamiat, za yaku varto borotysia [Avant-garde art in Ukraine, 1910-1930. A memory worth fighting for]. Kharkiv: Fabula [in Ukrainian].
18. Pavlyshyn, M. (2009). Postkolonialna krytyka i teoriia [Postcolonial criticism and theory]. *Vpered – Forward* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://vpered.wordpress.com/2009/10/08/pavlyshyn-postcolonial-criticism-and-theory/>
19. Kastels, M., Khimanen, P. (2006). Informatsiine suspilstvo ta derzhava dobrobutu. Finska model [Information society and the welfare state. Finnish model]. Kyiv: Vakler [in Ukrainian].
20. Kushakova-Kostytska, N. V. (2013). Problema zberezhenntia natsionalnoi identychnosti v informatsiinomu suspilstvi: ukrainska perspektyva [The problem of preserving national identity in the information society: the Ukrainian perspective]. *Naukovo-informatsiinyi visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho – Scientific and information bulletin of the Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytskyi, 8*, 59-64 [in Ukrainian].
21. Dynamika transformatsii uiaвлен pro suspilnyi ideal v ukrainskomu suspilstvi: analychna zapyska [Dynamics of transformations of ideas about the social ideal in Ukrainian society: analytical note]. (2019). Kyiv [in Ukrainian].

22. Kis, R. (2005). Hlobalne – natsionalne – lokalne (sotsialna antropohiia kulturnoho prostoru) [Global – national – local (social anthropology of cultural space)]. Lviv: Litopys [in Ukrainian].

23. Dekolonizatsiia – holovna tema ukraïnskoï kulturnoi polityky. [Decolonization is the main theme of Ukrainian cultural policy]. *Kultura vsoho. Shchotyzhnevyyi podkast Kostiantyna Doroshenka – The Culture of Everything. Kostyantyn Doroshenko's Weekly Podcast.* (2023, April 24) [in Ukrainian]. Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/podcasts/5dd2899f869d4/2023/04/24/7399238>

Стаття надійшла до редакції 30.10.2023.

Yulia Polovynchak,

Dr. Sci. (Social Communications), Head of the National Law Library
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: polovynchak.j@nas.gov.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4903-5434>

Nataliya Kushakova-Kostytska,

Dr. Sci. (Legal Studies),
Professor of the Department of Philosophy of Law and Legal Logic,
National Academy of Internal Affairs
Solomyanska Square, 1, Kyiv, 03035, Ukraine
e-mail: naiau.kiev.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4903-5434>

National Identity in the Information Age:

Evolution of Views in the Ukrainian Dimension of the Problem

The article examines the key directions of modern understanding of the issue of formation, experience and evolution of national identity by Ukrainian researchers and public intellectuals. The dialectical connection of these reflections with the Russian-Ukrainian war is emphasized. It is emphasized that it is the aggression and threat to the Ukrainian identity that accelerates and deepens its experiences. At the same time, it is determined that the identity practices of Ukrainians are an important ideological component of resistance. Among such practices, national self-reflections and positioning in the global information space are highlighted. This article aims to identify the main directions and issues for scientific understanding, actualized by the war. Modern theories of glocalization, postcolonialism, and decolonization, as well as the peculiarities of their application to Ukrainian studies, are characterized as the scientific basis for identity reflections. The authors traced the development of the scientific study of the

problem of national identity in its evolution, outlined the current directions of research determined by the realities of war and the public demand for worldview opposition to the aggressor.

Areas and issues that require further understanding have been identified. As such are defined the formation of the Ukrainian view on the nature of Russian imperialism; study of the impact of the post-truth concept on post-imperial positioning; emphasizing the multiplicity of colonial experiences and methodologies and positioning the Ukrainian experience; Ukrainians' understanding of the imperial experience as their own, at least partially.

Keywords: identity, public intellectuals, postcoloniality, decolonization.